

Arkadia Podgórska-Mikuła

Znaczenie opactwa premonstratyńskiego w Brzesku-Hebdowie w strukturze zakonu i Kościoła w XIV-XV wieku

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 19, 25-38

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARKADIA PODGÓRSKA-MIKUŁA
(KRAKÓW)

Znaczenie opactwa premonstrateńskiego w Brzesku-Hebdowie w strukturze zakonu i Kościoła w XIV–XV wieku

1. Wprowadzenie; 2. Opactwo brzeskie wobec prób zreformowania polskich premonstratensów w XIV–XV w.; 2.1. Kryzys klasztorów norbertańskich w Polsce; 2.2. Próby dokonania reformy polskich premonstratensów w XIV–XV w.; 2.3. Pozycja klasztoru brzeskiego w polskiej cyrkarii; 3. Podsumowanie.

1

Kanonicy regularni, do których zaliczają się premonstratensi, są wśród zakonów zjawiskiem szczególnym. Wspólnoty te miały realizować ideę symbiozy dyscypliny życia zakonnego i działalności duszpasterskiej kleru diecezjalnego. Jako podstawę przyjęły regułę św. Augustyna z Hippony. Kanonikat regularny miał wiele różnych odmian i odegrał istotną rolę w dziejach kultury średniowiecznej. Do jego ugrupowań zaliczają się: Stróże Grobu Świętego, premonstratensi (norbertanie), kanonicy Świętego Ducha de Saxia (duchacy) oraz kanonicy od pokuty (markowie).

Premonstratensi zawdzięczają swoją nazwę miejscowości Prémontré, gdzie około 1120 r. z inicjatywy Norberta z Xanten powstał pierwszy klasztor wspólnoty. W połowie XII w. zakon premonstratensów miał rozwinięte struktury w wielu krajach i był, obok zakonu cystersów, jednym z najważniejszych środowisk reformatorskich. Na przełomie XII i XIII w. to właśnie premonstratensi stali się głównymi organizatorami ruchu zakonnego w Polsce.

Polskie zakony norbertańskie powstawały dzięki wpływom niemieckim i czeskim. Pierwszeństwo na tym polu należało do opactwa w Steinfeldzie koło Kolonii – jego bezpośrednią filię stanowił premonstrateński klasztor na Strahovie koło Pragi, który sprawował zwierzchnictwo zakonne nad badanym przeze mnie opactwem w Brzesku.

W średniowieczu klasztory premonstrateńskie – w tym także polskie – były zorganizowane na zasadzie typowej dla tego zakonu filiacji i prawa ojcostwa – *ius paternitatis*. Wszystkie klasztory podzielono na grupy regionalne, zwane cyrkariami. Każda cyrkaria, czyli okręg wizytacyjny, miała jedno opactwo ojcowskie. Opat

tego opactwa dysponował wyłącznym prawem dokonywania wizytacji. Klasztor ojcowski miał za zadanie reprezentować podległe mu filie wobec zwierzchników kościelnych (papieży, arcybiskupów, władz zakonnych), administrować ich majątkiem, a także co roku je wizytować.

Polska cyrkaria premonstratenska powstała głównie w wyniku reformy luźnych kanonii nienależących do kręgu norbertańskiego bądź słabo z nim związanych. Proces ten rozpoczął się pod koniec XII w. i doprowadził do ukonstytuowania się na terenie Polski cyrkarii składającej się z 13 klasztorów. Do końca XIV w. obejmowała ona trzy opactwa męskie: na Ołbinie pod Wrocławiem, w Brzesku i w Witowie¹, oraz osiem prepozytur żeńskich: w Strzelnie², na Zwierzyńcu³, w Żukowie⁴, w Czarnowasach⁵, w Imbramowicach⁶, w Krzyżanowicach⁷,

¹ Badania nad opactwem witowskim koncentrowały się, podobnie jak w przypadku Brzeska-Hebdowa, na problematyce początków klasztoru. Zob. M. Kędzierska, *Założenie klasztoru w Witowie i jego fundator*, [w:] *Scripta minora*, red. B. Lapis, t. 1, Poznań 1996, s. 109–126; eadem, *Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Witowie*, „*Nasza Przeszość*” 1996, t. 85, s. 5–47; K. Głowacki, *Kościół św. Małgorzaty i dawny klasztor norbertanów w Witowie*, Piotrków Trybunalski 1984.

² D. Karczewski, *Dzieje klasztoru norbertanek w Strzelnie do początku XVI wieku*, Inowrocław 2001; W. Posadzówna, *W sprawie fundatora i fundacji klasztoru norbertanek w Strzelnie*, „*Roczniki Historyczne*” 1937, t. 13, s. 25–37; A. Wyrwa, *Średniowieczna sieć klasztorów w Wielkopolsce i na Kujawach. Stan, potrzeby badań i wstępna analiza problemu*, [w:] *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej. X–XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 76–146; S. Bieniek, *Uwagi nad powstaniem klasztoru w Strzelnie i fundacjami Piotra Włostowica z około połowy XII wieku*, [w:] *Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego*, t. 2, Bydgoszcz 1964, s. 33–54; B. Kürbis, *Dzieje fundacji strzeleńskiej w świetle dokumentów*, [w:] *Strzelno romańskie*, Strzelno 1972, s. 39–53; eadem, *Najstarsza tradycja klasztoru panien norbertanek w Strzelnie*, „*Roczniki Historyczne*” 1974, t. 40, s. 19–50.

³ J. Rajman, *Klasztor norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich*, Kraków 1993; idem, *Średniowieczne zapiski w nekrologu klasztoru norbertanek na Zwierzyńcu*, „*Nasza Przeszość*” 1992, t. 77, s. 33–56.

⁴ A. Czacharowski, *Uposażenie i organizacja klasztoru norbertanek w Żukowie od XIII do połowy XV wieku*, Toruń 1963.

⁵ S. Pierzchalanka-Jeskowa, *Dzieje klasztoru w Czarnowasie na Śląsku w wiekach średnich*, „*Roczniki Historyczne*” 1928, t. 4, s. 1–55.

⁶ C. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Płocku*, „*Roczniki Humanistyczne*” 1968, t. 16, s. 5–41; *Siedemsetletnie dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach na podstawie klasztornego archiwum*, Przemyśl 1926; Z. Kozłowska-Budkowa, *Uposażenie klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938; H. Pieńkowska, *Fabryka kościoła i klasztoru SS. Norbertanek w Imbramowicach*, „*Sprawozdania PAN*”, 1976, t. 20, s. 370–380.

⁷ C. Deptuła, *Dwie fundacje klasztoru norbertańskiego w Krzyżanowicach*, „*Roczniki Humanistyczne*” 1962, t. 11, z. 2, s. 95–123; E. Wiśniowski, *W sprawie początków klasztoru norbertanek w Krzyżanowicach*, „*Roczniki Humanistyczne*” 1959, t. 8, z. 2, s. 215–225.

w Busku⁸ i Płocku. Wielkim sukcesem opactwa brzeskiego było powstanie z jego inicjatywy na początku XV w. jeszcze jednego opactwa męskiego – w Nowym Sączu⁹.

Średniowieczna cyrkaria polska dzieliła się na dwie grupy filiacyjne. Pierwszą stanowiła tzw. grupa brzeska z „opactwem ojcowskim” w Brzesku-Hebdowie (powstałym w połowie XII w.), któremu podlegały prepozytury żeńskie w Zwierzyńcu pod Krakowem, Imbramowicach, Płocku oraz opactwa męskie w Witowie i Nowym Sączu. Drugą stanowiła tzw. grupa ołbińska, na czele z opactwem na Ołbieniu pod Wrocławiem, któremu podporządkowano prepozytury żeńskie w Strzelnie, Żukowie koło Gdańska, Krzyżanowicach oraz męską w Bytomiu na Śląsku¹⁰. Klasztorem norbertańskim był także klasztor w Czarnowąsach – bezpośrednia filia opactwa w Prémontré. Wiadomo, że w średniowieczu istniał jeszcze żeński klasztor w Skowieszynie¹¹.

Czesław Deptuła wyróżnił dwa etapy procesu tworzenia się polskiej cyrkarii – przekształcania już istniejących klasztorów, zazwyczaj o zagadkowej przynależności zakonnej, w pełnoprawne placówki norbertańskie¹².

Na początku powstała sieć klasztorów, których pozycję w życiu zakonnym trudno określić z powodu braku źródeł. Należy podkreślić, że zakon norbertański miał strukturę wzorowaną na cysterskiej – tworzone opactwa męskie i podporządkowane im prepozytury żeńskie¹³. Warto też wspomnieć o tym, że opaci-ojcowie wysyłali do podległych sobie prepozytur żeńskich braci zakonnych, którzy sprawowali funkcje zarządców, plebanów czy spowiedników. Na ich czele stał prepozyt

⁸ R. Grodecki, *Dzieje klasztoru premonstrateńskiego w Busku w wiekach średnich*, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności” 1913–1914, t. 57, s. 93.

⁹ J. Rajman, *Szpital i klasztor św. Ducha w Nowym Sączu w późnym średniowieczu*, „Rocznik Sądecki” 1992, t. 20, s. 41–67; B. Kumor, *Opactwo norbertańskie w Nowym Sączu*, „Currenda” 1959, t. 109, s. 86–90.

¹⁰ J. Drabina, *Prepozytura premonstratensów w średniowiecznym Bytomiu*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis” 2007, t. 40, *Studia Historica V: Premonstratensi na ziemiach polskich w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. J. Rajman, s. 171–182.

¹¹ C. Deptuła, „*Cella de Skowieszin*”. *Przyczynek do najstarszych dziejów Kazimierza Dolnego nad Wisłą*, „Rocznik Lubelski” 1967, t. 10, s. 113–123; J. Rajman, *Nadanie dóbr skowieszynskich klasztorowi norbertanek na Zwierzyńcu*, [w:] *Problemy dziejów i konserwacji miast zabytkowych*, red. R. Szczygieł, Radom–Kazimierz Dolny 1990, s. 23–34.

¹² C. Deptuła, *O nowe spojrzenie na początki kanoników regularnych w Polsce*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej i Posiedzeń Naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego KUL” 1965, t. 14, s. 163–168; idem, *Arrowezyjska reforma klasztorów w Polsce po roku 1180 a reforma premonstrateńska. Z problematyki przemian polskiego kanonikatu regularnego w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne” 1969, t. 17, z. 2, s. 5–49.

¹³ D. de Clerk, *Disquisitio historio-iuridica de visitatoribus in ordine Praemonstratensi*, „Analecta Praemonstratensia” 1957, t. 33, s. 193–216.

mający władzę zwierzchnią nad powierzonym mu konwentem. Zdaniem C. Deptuły od początku powstawania domów norbertańskich tworzyły się kręgi kanonii norbertańskich o specyficznych instytucjach i zwyczajach oraz o znacznej niezawisłości wobec władz naczelnych zakonu. Istotną rolę w kształtowaniu takiego stanu rzeczy odgrywało zwłaszcza podporządkowanie kanonii biskupom¹⁴.

Mimo wysiłków unifikacyjnych odrębności lokalne klasztorów utrzymywały się. Zależności między kręgami kanonii powstały w wyniku reformy, która połączyła zakony premonstrateńskie z zakonami kanonikatu regularnego. Reformę całego kanonikatu przeprowadzono prawdopodobnie na przełomie XII i XIII w. W jej badaniach pomocne bywają nekrologi klasztorne, gdzie można doszukać się śladów stosunków między klasztorami. Reforma doprowadziła do afiliacji klasztorów do nowej grupy zakonnej.

2.1. W XIV w. dostrzegalne stają się przejawy kryzysu w polskiej – i nie tylko – cyrkarii zakonu św. Norberta, szczególnie w odniesieniu do klasztorów żeńskich. Istotnym zagadnieniem jest postawa opactwa w Brzesku wobec tych niepokojących zjawisk w podległych mu klasztorach. Nad przyczynami kryzysu zastanawiano się już w XIV w. Za jedną z nich uznano odosobnione położenie klasztorów, co w opinii dworu królewskiego miało wpływać negatywnie na przestrzeganie reguły zakonnej¹⁵. Pod koniec XIV w. i na początku XV w. o braku klauzury można mówić głównie w odniesieniu do klasztorów w Czarnowasach i na Zwierzyńcu. Przy rozpatrywaniu kryzysu zakonu premonstrateńskiego należy także wziąć pod uwagę złą sytuację finansową klasztorów, spadek liczby powołań oraz kwestię struktury społecznej konwentów. W opinii Jerzego Rajmana utrata elitarnego charakteru, wyrażającego się zrzeszaniem przedstawicieli przede wszystkim szlachty, doprowadziła do pogorszenia sytuacji finansowej klasztorów¹⁶. Przyjmowanie nowicjuszy pochodzenia chłopskiego nie wiązało się, jak w przypadku tych pochodzenia szlacheckiego, z wnoszeniem bogatych posagów.

Sytuacja stała się jeszcze bardziej napięta w okresie wielkiej schizmy zachodniej, jak przywykło się nazywać rozłam w Kościele katolickim w latach 1378–1417, który podzielił go na dwa obozy skupione wokół zazwyczaj dwóch rządzących jednocześnie papieży. Pierwszy obóz stanowili stronnicy rezydującego w Rzymie papieża Urbana VI i jego następców, a drugi – zwolennicy mającego siedzibę w Awinionie papieża Klemensa VII i jego następców (zwanych też często antypapieżami).

¹⁴ C. Deptuła, *Abbatia de Bresca w wieku XII–XIII i wybrane problemy najstarszych dziejów grupy brzeskiej premonstratensów polskich*, „Roczniki Humanistyczne” 1994, t. 42, z. 2, s. 10–11.

¹⁵ J. Rajman, *Kryzys polskich klasztorów norbertańskich w XIV–XV wieku*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 30–31.

¹⁶ *Ibidem*, s. 35.

Obaj papieże wzajemnie się zwalczali i kwestionowali swoje decyzje, ale zazwyczaj większy wpływ na życie religijne i polityczne miał papież rzymski, popierany przez większość krajów europejskich, w tym Święte Cesarstwo Narodu Niemieckiego. Polska również znalazła się w tej grupie, ale ostatecznie zdecydowała się zachować w tym sporze neutralność. Papieża awiniońskiego popierała przede wszystkim Francja, w tym opactwo w Prémontré.

Gdy opat generalny Prémontré uznał antypapieża Klemensa VII, papież Urban VI odebrał opatowi zwierzchnictwo nad klasztorami w Polsce, Czechach i na Węgrzech. Miało to poważne konsekwencje dla polskich klasztorów – zwłaszcza dla klasztoru w Czarnowasach, podporządkowanego dotychczas bezpośrednio opactwu w Prémontré, który poddano zwierzchnictwu Strahova, a w związku ze skargami zakonnic kierowanymi do papieża polecono w razie potrzeby podporządkować go opactwu ołbińskiemu¹⁷.

2.2. Duchowieństwo diecezjalne i władze świeckie podjęły próby zreformowania klasztorów norbertańskich w Polsce¹⁸. Zajmował się tym sam Kazimierz Wielki¹⁹. Zabiegał o wzmocnienie struktur zakonnych, a w roku 1356 dla większego przestrzegania klauzury zamierzał przenieść klasztory norbertanek z Imbramowic, Buska i Zwierzyńca oraz benedyktynek ze Staniątek do Krakowa, gdzie miały powstać cztery odrębne konwenty²⁰. Uzasadniając ten krok, jako główną przyczynę łamania reguły podano usytuowanie klasztorów w miejscach odludnych²¹. To stwierdzenie, rozumiane dosłownie, wydaje się absurdalne – przecież właśnie odseparowanie od skupisk ludzkich sprzyja klasztornej kontemplacji. Nasuwa się zatem wniosek, że w rzeczywistości kryzys stanowił jedynie pretekst pozwalający na osiągnięcie innych celów – a mianowicie przejęcie wielkich majątków klasztornych czy raczej faktyczną ich likwidację poprzez stworzenie z czterech jednego, który zapewne miał być poddany ścisłej kontroli.

Do zrealizowania radykalnego planu króla Kazimierza jednak nie doszło, ponieważ norbertanki odmówiły opuszczenia Zwierzyńca²². Około 1360 r. król chciał narzucić klasztorowi zwierzynieckiemu prepozyta spoza zakonu norbertańskie-

¹⁷ S. Pierzchalanka-Jeskowa, *op. cit.*, s. 60–61.

¹⁸ J. Rajman, *Kryzys polskich klasztorów norbertańskich...*, s. 37.

¹⁹ Z. Kaczmarczyk, *Monarchia Kazimierza Wielkiego*, t. 1: *Organizacja państwa*, Poznań 1939, t. 2: *Organizacja Kościoła, sztuka i nauka*, Poznań 1947; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2004.

²⁰ Z. Zyglewski, *Monarcha a klasztor w Polsce późnego średniowiecza*, Bydgoszcz 2009, s. 221.

²¹ *Ibidem*, s. 222.

²² J. Rajman, *Kryzys polskich klasztorów norbertańskich...*, s. 31.

go. To także prawdopodobnie nie stało się faktem, gdyż wiadomo, że od 1356 r. w klasztorze rezydował norbertanin Stanisław²³. Jednak przykład ten świadczy o królewskiej ingerencji w struktury zakonne i próbach osłabienia roli opactwa brzeskiego – prepozyta zwierzynieckiego wybierano bowiem spośród zakonników hebdowskich. Ponadto króla Kazimierza Wielkiego łączyły z opactwem pewne sprawy majątkowe. Wiemy bowiem, że król zatwierdził m.in. sprzedaż sołtysostwa we wsi klasztornej Gunów oraz w 1358 r. potwierdził przynależność do klasztoru miasta Brzeska, części wsi Miodary oraz pięciu kmieci we wsi Drwinia.

Starania o polepszenie postawy moralnej zakonników wymagały regularnego ich odwiedzania, stąd w 1375 r. opat brzeski uzyskał od biskupa krakowskiego prawo wizytowania klasztorów małopolskich²⁴. Biskup sam korzystał z tego prawa – świadczą o tym dwie wizytacje biskupie z XVI w.²⁵. Opat Stanisław został wizytatorem aż trzech cyrkarii: polskiej, czeskiej i węgierskiej²⁶, a jego następca Mikołaj zamierzał wykorzystać te uprawnienia do utworzenia w Brzesku siedziby władz prowincjonalnych²⁷.

Dalsze próby zreformowania polskich norbertanów również okazały się dla Brzeska korzystne. Kolejnym ich etapem było ufundowanie przez króla Władysława Jagiełłę opactwa w Nowym Sączu. Opactwo zostało obsadzone zakonnikami brzeskimi (1410), co świadczyło o współdziałaniu Brzeska z królem, który przez nową fundację chciał odnowić zakon i dać impuls do przestrzegania obserwancji zakonnej. 11 października 1410 r. opat Prémontré Piotr i kapituła katedralna zakonu premonstratenskiego uznali opactwo w Nowym Sączu za filię opactwa w Brzesku²⁸. Świadczy o tym także interpolacja z XV w. do katalogu z Tongerlo, w której klasztor sądecki nazwano „Sanctus Spiritus alias Domus Pauperum”, a w 1412 r. określono go jako „cenobium monasterium fratrum canonicorum regularium S. Marie Virginis”²⁹. Mimo że klasztory norbertańskie zazwyczaj zachowywały

²³ *Ibidem*, s. 37.

²⁴ J. Rajman, *Klasztor norbertanek...*, s. 160,162; Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 228.

²⁵ J. Rajman, *Klasztor norbertanek...*, s. 160, 162.

²⁶ *Ibidem*; Zbiór dokumentów małopolskich, t. 1–8, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Kraków–Wrocław, 1962–1975 [dalej: ZDM], t. 1, nr 202.

²⁷ J. Rajman, *Klasztor norbertanek...*, s. 160, 162; Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 228; C. Deptuła, „*Monasterium Bethleem*”. Wokół misji biskupa Henryka Zdika i początków opactwa w Brzesku, „*Roczniki Humanistyczne*” 1970, t. 18, z. 2, s. 28; M. Derwich, *Der Prämonstratenserorden im mittelalterlichen Polen. Seine Rolle in Kirche und Gesellschaft*, [w:] *Studien zum Prämonstratenserorden*, wyd. I. Crusius, H. Flachenecker, Göttingen 2003, s. 322–323.

²⁸ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, *Acta Episcopalia Cracoviensia*, t. 21, k. 161, 162.

²⁹ *Catalogi circari et ecclesiarum saeculorum XIII et XIV*, [w:] N. Backmund, *Monasticon Pra-*

swój pierwotny charakter eremicki i były lokalizowane z dala od większych skupisk ludzkich, klasztor w Nowym Sączu powstał przy szpitalu dla biednych. Akt fundacyjny szpitala nie zachował się do naszych czasów. Dzięki Janowi Sygańskiemu wiemy tylko, że wystawił go Kazimierz Wielki 29 października 1360 r.³⁰ 8 stycznia 1412 r. rajcy miejscy Nowego Sącza, jako „opiekunowie, kolatorzy i zarządcy” szpitala i kościoła św. Ducha, przekazali go norbertanom. Zrzekli się na rzecz opactwa całego majątku szpitalnego, który nadali szpitalowi jego założyciele – Mikołaj Keslink i Zydel Lang³¹. Opactwo w Nowym Sączu jako jedyna placówka tej reguły w Polsce prowadziła taki szpital.

W tym miejscu należy dodać, że opat brzeski cieszył się wówczas wyjątkowo dobrymi relacjami z dworem królewskim, a w 1425 r. został nawet ojcem chrzestnym Władysława Warneńczyka³². Dowodzi to wielkiego uznania, jakim opactwo brzeskie cieszyło się w oczach Władysława Jagiełły. Ufundowanie przez króla klasztoru w Nowym Sączu może świadczyć o rzeczywistym odradzeniu się zakonu św. Norberta w Polsce. Jak podkreślał Zbigniew Zyglewski, w czasach panowania Jagiełły właściwie realizowano plany Kazimierza Wielkiego³³ i kończono to, czego nie zdołał zrealizować.

Do zamierzeń Kazimierza Wielkiego nawiązywał program zreformowania norbertańskich klasztorów żeńskich przeprowadzony przez Jagiełłę w 1415 r.³⁴. Oba projekty różniły się jednak co do uwzględnionych w nich klasztorów oraz sposobu przeprowadzania zmian. Według Romana Grodeckiego Kazimierzowi przyświecała w tej reformie myśl uświetnienia i podniesienia rangi Krakowa przez wzniesienie na jego terenie czterech nowych klasztorów. Jagiełło zaś widział jedynie cele religijne, reformatorskie³⁵. Niestety w 1414 r. w polskich konwentach norbertańskich nadal łamano regułę zakonną, na co zwracał uwagę papież. Sprawa reformy była nawet omawiana podczas soboru w Konstancji³⁶. W 1414 r., na prośbę Władysława Jagiełły³⁷, papież Jan XXIII wydał bullę, w której zgodził się na połącze-

emonstratense, t. 3, Straubing 1949–1961, s. 443; ZDM, t. 5, nr 1242.

³⁰ J. Sygański, *Historia Nowego Sącza*, Lwów 1902, t. 3, s. 160–161.

³¹ J. Rajman, *Szpital i klasztor św. Ducha w Nowym Sączu...*, s. 56.

³² W. Knapiński, *Święty Norbert i jego zakon. Początki norbertańskich klasztorów cyrkarii polskiej i nieco z ich dziejów*, Warszawa 1884, s. 158.

³³ Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 225.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ R. Grodecki, *op. cit.*, s. 79.

³⁶ H. Pichler, *Ein Prämonstratenser am Konzil von Konstanz (1414–1418)*, „*Analecta Praemonstratensia*” 1992, t. 68, z. 1–2, s. 143; J. Rajman, *Kryzys polskich klasztorów norbertańskich...*, s. 38.

³⁷ Król Władysław Jagiełło odegrał ogromną rolę w procesie scalania konwentów norbertanek

nie konwentów żeńskich Buska, Imbramowic, Krzyżanowic i Zwierzynca w jeden klasztor o ścisłej klauzurze³⁸. Dokument opata Prémontré Piotra Hermi z 1416 r. podaje, że planowano go ulokować w Wiślicy³⁹. Celem tej reformy było z jednej strony zwiększenie liczebności konwentu, a z drugiej – zmniejszenie rozprężenia życia klasztornego. Odpowiedzialność za realizację przedsięwzięcia spoczywała na biskupie krakowskim Wojciechu Jastrzębcu⁴⁰, opacie z Brzeska (wizytatorze cyrkarii) oraz opacie z Witowa⁴¹. Opat Prémontré zatwierdził działania króla polskiego 30 listopada 1416 r.⁴². Klasztor krzyżanowicki miał trafić pod zwierzchnictwo wrocławskiego, klasztor buski zaś – witowskiego, co opat Prémontré zatwierdził na prośbę Jagiełły również w 1416 r. Klasztorowi wrocławskiemu zależało na ugruntowaniu swojej separatystycznej pozycji, gdyż chciał stać się przeciwumą dla grupy małopolskiej. Zabezpieczyć to miała bulla papieska z lutego 1415 r., podająca klasztor wrocławski z posiadłościami w diecezji wrocławskiej, krakowskiej i wrocławskiej bezpośrednio władzy papieskiej, a nie opata Prémontré⁴³. Być może decyzja ta była spowodowana antyśląskimi akcentami w reformie Jagiełły, którą jednak opat Prémontré poparł⁴⁴.

Norbertanki zwierzynieckie odrzuciły zarówno zaproponowaną lokalizację, jak i w ogóle takie rozwiązanie. Zatem zamiast Wiślicy zdecydowano się na Busko, którego norbertanki zwierzynieckie również nie zaakceptowały. Pozostałe konwenty (buski, krzyżanowicki i imbramowicki⁴⁵) podporządkowały się żądaniom

małopolskich, co potwierdza Długosz (J. Długosi, *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864, t. 3, s. 99). To on kontrolował jego prawidłowy przebieg (zob. Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 229).

³⁸ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, Lublin 1965, t. 1, nr 205.

³⁹ ZDM, t. 5, nr 1280.

⁴⁰ Współczesne badania wskazują na jego duże zaangażowanie i wkład w przeprowadzenie reformy życia zakonnego w Polsce na początku XV w., zob. G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362–1436)*, Kraków 1996, s. 115–116.

⁴¹ R. Grodecki, *op. cit.*, s. 81.

⁴² DLB, t. 3, s. 98–100; W. Knapiński, *op. cit.*, s. 181, 193–194; Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 226.

⁴³ Por. Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 228.

⁴⁴ C. Deptuła, *Dwie fundacje klasztoru norbertańskiego...*, s. 100, 122.

⁴⁵ Podczas nieobecności w Imbramowicach norbertanek, według J. Długosza pozostawieni tam zakonnicy nie odprawiali wcale powinności wspólnego *officium* kanonicznego, a nabożeństwa odprawiali tylko w niedziele i święta (zob. *Pamiętka 700-letniego jubileuszu w Imbramowicach 1226–1926 na podstawie klasztorowego archiwum*, Archiwum klasztoru imbramowickiego, Przemyśl 1926, s. 36). Długosz postanowił więc przeznaczyć trwoniony majątek zakonny na zbożny cel – miał zamiar ufundować klasztor kartuzów na Bielanych pod Krakowem. Potwierdza to dokument Kazimierza Jagiellończyka z 1477 r., w którym jest mowa także o tym, że na ich utrzymanie zostanie przeznaczony „cały prowent Norbertanek imbramowickich prze-

reformatorów. Musiało się to odbyć na przełomie 1414 i 1415 r., gdyż w dokumencie z sierpnia 1415 r. Jagiełło ofiarował nadanie solne zjednoczonemu klasztorowi w Busku⁴⁶.

W 1437 r. spór o pierwszeństwo wśród klasztorów norbertańskich toczyli opat brzeski Mikołaj, opat witowski Piotr, prepozyt buski Tomasz, prepozyt krzyżanowicki Mikołaj, prepozyt imbramowicki Marcin, opat nowosądecki Bartłomiej, prepozyt Nankier ze Zwierzyńca oraz prepozyt Maciej z Płocka⁴⁷. Dla opata brzeskiego rywalizacja zakończyła się najpierw wyklęciem go przez przeora Prémontré, a następnie uwięzieniem w Lipowcu przez biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego⁴⁸. Jednak zdarzenie to nie zakończyło sporu brzesko-witowskiego. Jan Długosz podaje, że biskup trzymał Mikołaja w kajdanach na dnie więzy w Lipowcu ponad rok⁴⁹. Zdaniem C. Deptuły ten ruch Oleśnickiego wynikał z obawy, że opactwo brzeskie i cały krąg czesko-morawsko-węgierski zostanie wyjęty spod jego kompetencji, z czym – jako człowiek ambitny i o dużych aspiracjach – nie mógł się pogodzić. Biskup Oleśnicki zapisał się historii jako sprawny zarządca ogromnej diecezji krakowskiej, wspierany przez oddanych mu duchownych współpracowników⁵⁰. Wyjątkowa determinacja oraz zerwanie z papieżem Eugeniuszem IV⁵¹ umożliwiły mu prowadzenie niczym nieskrępowanej polityki i os-

niesionych do Buska” (zob. *ibidem*, s. 36–37). Długosz rzeczywiście rozpoczął przygotowania do budowy nowego klasztoru, ale w realizacji tych planów przeszkodziła jego śmierć 10 maja 1480 r. W 1484 r. rozwiązano umowę przeznaczającą Bielany dla kartuzów i tym samym upadła sprawa fundacji klasztoru kartuzów na majątku norbertanek. W 1485 r. norbertanki powróciły do Imbramowic po trwającym 70 lat wygnaniu. Brak dokumentów uniemożliwia dokładne określenie liczby zakonnic, które wróciły do klasztoru.

⁴⁶ DLB, t. 3, s. 88–89.

⁴⁷ AGAD, dok. perg. 2534, 1437 r.: „Marinus de Ursinis, sędzia komisarz papieski, w sporze Mikołaja, opata brzeskiego, powoda z innymi opatami i prepozytami premonstrateńskimi o pierwszeństwo znosi ekskomunikę rzuconą na Piotra, opata witowskiego, Bartłomieja sądeckiego, Tomasza, prepozyta buskiego, Mikołaja krzyżanowickiego i Marcina imbramowickiego”; AGAD, dok. perg. 2535, 1438 r.: „Piotr Corserci, audytor papieski w sporze Mikołaja, opata brzeskiego powoda, z innymi opatami i prepozytami premonstrateńskimi o pierwszeństwo znosi ekskomunikę rzuconą na Nankiera, prepozyta zwierzynieckiego i Macieja od Marii Magdaleny pod Płockiem”.

⁴⁸ AGAD, dok. perg. 2534, 2535; DLB, t. 3, s. 75; C. Deptuła, „*Monasterium Bethleem*”. *Wokół misji biskupa...*, s. 29; J. Rajman, *Kryzys polskich klasztorów norbertańskich...*, s. 37.

⁴⁹ DLB, t. 3, s. 75.

⁵⁰ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki wśród ludzi i idei swojej epoki*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki. Księżę Kościoła i mąż stanu. Materiały z konferencji. Sandomierz 20–21 maja 2005*, red. F. Kiryck, Z. Noga, Kraków 2006, s. 34.

⁵¹ T. Graff, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki wobec schizmy bazylejskiej (1439–1449)*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki. Księżę Kościoła i mąż stanu...*, s. 195–204.

dzanie swoich ludzi na prebendach kapituły krakowskiej⁵². Sama obecność biskupa w mieście była niezbędna do funkcjonowania królewskiego Krakowa i świadczyła o jego wartości dla stolicy⁵³. Przy tym był on wielkim propagatorem prawidłowego sprawowania służby Bożej w diecezji krakowskiej oraz uporządkowania kultu świętych i patronów polskich⁵⁴. Długoletni konflikt między biskupem krakowskim Zbigniewem Oleśnickim a opatem brzeskim Mikołajem z Buska nie miał zatem na pewno podłoża religijnego, a wynikał ze sprzecznych interesów politycznych. Skutkiem ubocznym tego sporu, bardzo istotnym jednak dla badań historycznych, było znaczne ograniczenie i ochłodzenie kontaktów między klasztorem brzeskim a Długoszem, który należał do najbliższego otoczenia Oleśnickiego⁵⁵. Klasztor skąpo udzielał historykowi informacji, a w efekcie kronika Długosza, z której czerpała większość przekazów jemu współczesnych i późniejszych, jest niekompletna i przedstawia wydarzenia tylko z jednej perspektywy. Nie znaczy to jednak, że kronikarz, relacjonując spór, nie oddał sprawiedliwości opatowi.

2.3. Pozycję klasztoru brzeskiego znacznie osłabiło też powierzenie wizytacji polskich klasztorów norbertańskich opatom spoza polskiej cyrkarii⁵⁶. Papież Eugeniusz IV chciał załagodzić sytuację i w 1436 r. polecił archidiaconowi i dziekanom krakowskim, by nakłonili opata Mikołaja do posłuszeństwa biskupowi Zbigniewowi, który wniósł na niego skargę. Sprawę miał rozstrzygnąć z polecenia papieża Marcina V Wawrzyniec z Arcio, kapelan papieski⁵⁷. W rezultacie papież Eugeniusz IV zasądził prawo jurysdykcji biskupowi, a ten, jak wspomniano wcześniej, uwięził opata brzeskiego. Ciekawe, że to właśnie papież Eugeniusz IV mianował Oleśnickiego w 1439 r. kardynałem⁵⁸ (zresztą pierwszym w Polsce)⁵⁹, co jedynie

⁵² M.D. Kowalski, *Rola prowizji papieskich w obsadzeniu prebend katedralnych za czasów Zbigniewa Oleśnickiego*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki. Książę Kościoła i mąż stanu...*, s. 192–193.

⁵³ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu 1423–1455*, Warszawa 2004, s. 262; J. Sperka, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki a ugrupowanie dworskie w okresie panowania Władysława Jagiełły i w pierwszych latach Władysława III*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki. Książę Kościoła i mąż stanu...*, s. 110.

⁵⁴ K. Ożóg, *Pastor bonus – duszpasterskie zabiegi biskupa Zbigniewa Oleśnickiego w diecezji krakowskiej*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki. Książę Kościoła i mąż stanu...*, s. 161; J. Nikodem, *Zbigniew Oleśnicki w historiografii polskiej*, Kraków 2001.

⁵⁵ DLB, t. 3, s. 75.

⁵⁶ AGAD, dok. perg. 2655.

⁵⁷ Archiwum Kapituły Katedralnej na Wawelu [dalej: AKK], dok. perg. 341.

⁵⁸ L. Grosse, *Stosunki Polski z soborem bazylejskim*, Warszawa 1885, s. 68.

⁵⁹ M. Koczerska, *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego*, [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996,

potwierdza niekwestionowane zwycięstwo biskupa oraz jego wyjątkowy prestiż.

Warto nadmienić, że w tym samym czasie toczył się w kurii proces między opatem Mikołajem a władzami zakonu w Prémontré. Dokument komisarza Jana Singerna z 1450 r. informuje, że przeor Prémontré, Jan Topeti, rzucił klątwę na opata brzeskiego⁶⁰. Władysław Knapiński rozpatrywał różne prawdopodobne przyczyny klątwy. Dopuszczał możliwość, że Mikołaj nie chciał zapłacić kontrybucji zakonnej, jak również i to, że nie przyjechał na kapitułę generalną, nie przedstawiwszy wcześniej przekonującego usprawiedliwienia⁶¹. W efekcie opat generalny odebrał Brzesku *ius paternitatis* i przekazał je opatom witowskiemu oraz nowosądeckiemu. Mimo tego zarządzenia opat brzeski nadal żądał składki zakonnej od polskich zakonów – które nie tylko odmówiły, lecz także zgłosiły sprawę na soborze bazylijskim. Delegat soboru rzucił na opata Brzeska kolejną klątwę⁶². Mikołaj, wykorzystując poparcie Oleśnickiego dla antypapieża Feliksa V, zwrócił się z prośbą o pomoc do papieża Eugeniusza IV – wydaje się, że papież rzeczywiście chciał tej pomocy opatowi udzielić: nie przyjął do wiadomości rzuconej na Mikołaja klątwy i 26 czerwca 1441 r. wystawił bullę dla Brzeska⁶³. Bulla nadawała opactwu prawo egzempcji i eliminowała roszczenia biskupa Oleśnickiego względem zgromadzenia, a przede wszystkim zatwierdzała zwierzchnictwo opactwa w Brzesku nad cyrkariami czesko-morawskimi i węgierską⁶⁴. Przywróciła opactwu brzeskiemu funkcję głowy cyrkarii, jednocześnie anulując roszczenia klasztorów w Witowie i Nowym Sączu, oraz potwierdziła *ius paternitatis* Brzeska nad opactwami witowskim i nowosądeckim, prepozyturami na Zwierzyńcu, w Imbramowicach, Busku, Krzyżanowicach i Płocku, „iurisdictionem iuris paterni ordinariam” nad przełożonymi tych klasztorów „quam pro tempore existens dictorum monasteriorum superiores in manibus abbatis pro tempore monasterii de Brzesko iurare secundum institutum vestri ordinis tenentur”⁶⁵. Osobny wyrok kurialny zdejmujący klątwę z Mikołaja zapadł w 1442 r. Spór trwał jednak nadal aż do roku 1450, kiedy to opat

s. 67–91; T. Graff, *Wokół sprawy kardynalatu biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2002, z. 129, s. 19–50.

⁶⁰ AGAD, dok. perg. 2574, 2575, 3 października 1450 r.: „Jan Singern, przeor św. Augustyna koło Morinum, komisarz Jana opata i kapituły generalnej premonstrateńskiej na Polskę i Węgry wydaje wyrok kurialny w sprawie między Janem Topeti, przeorem premonstrateńskim, a Mikołajem, opatem z Brzeska”.

⁶¹ W. Knapiński, *op. cit.*, s. 159.

⁶² C. Deptuła, „*Monasterium Bethleem*”. *Wokół misji biskupa...*, s. 30–31.

⁶³ Kodeks Dyplomatyczny Małopolski, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905 [dalej: KDM], t. 4, nr 1405; AKK, LP 5/9, s. 34.

⁶⁴ KDM, t. 4, nr 1405, s. 383–384.

⁶⁵ KDM, t. 4, nr 1405, s. 383–384.

Mikołaj odzyskał ostatecznie swoje prawa (prałaci mieli mu płacić przez trzy lata zwykłą składkę, a opat witowski został jednorazowo zwolniony z kontrybucji⁶⁶).

W drugiej połowie XV w. wybuchła rywalizacja o zwierzchnictwo nad klasztorem w Płocku. Choć formalnie podlegał on opactwu brzeskiemu, zwyczajowo to klasztor witowski wysyłał do Płocka swoich zakonników, z których zakonnice wybierały prepozyta. Źródła, który mogłyby przybliżyć ten spór, się nie zachowały, jedynie R. Grodecki, opierając się na niedostępnym już kopiariuszu witowskim, podaje, że konflikt trwał od lat 60. XV w. do roku 1493⁶⁷. W 1477 r. papież Sykstus IV przyznał prawo ojcostwa nad klasztorem płockim klasztorowi w Witowie⁶⁸. Była to niewątpliwie porażka opactwa brzeskiego. Nie oznaczało to bynajmniej, że Płock zawsze bezdyskusyjnie podporządkowywał się decyzjom Witowa. Gdy w 1486 r. opat witowski Marcin narzucił zakonnicom płockim prepozyta Mikołaja, te nie zaakceptowały go i przyjęły prepozyta oraz zakonników przysłanych z Brzeska⁶⁹. Również przy wyznaczaniu prepozyta buskiego w 1479 r. król Kazimierz Jagiellończyk uwzględnił prawa Witowa do Buska⁷⁰. W efekcie klasztor witowski objął zwierzchnictwo nad klasztorami w Busku i Płocku, Krzyżanowice zaś podlegały opactwu brzeskiemu⁷¹. Opactwo brzeskie jednak się nie poddało, czego dowodem jest zapis w dokumencie z 6 września 1488 r. wyraźnie wskazujący „klasztor płocki był i jest pod zwierzchnictwem brzeskim”⁷².

Status, jaki opactwo w Brzesku-Hebdowie zyskało w Polsce, wynikał poniekąd z sytuacji zakonu premonstratenskiego po wojnach husyckich. Działania wojenne zniszczyły większość klasztorów norbertańskich w Czechach i na Morawach, łącznie z domem na Strahovie. Z morawskich pozostał jedynie ten w Louce. Naruszyło to strukturę zakonu premonstratenskiego. Macierzą wszystkich domów czesko-morawskich, węgierskich i polskich poza linią steinfeldską było opactwo na Strahovie, a najstarszym opactwem tej linii i jedynym, które mogło wystąpić z pretensjami do zwierzchnictwa nad całym kręgiem, była jego filia, czyli właśnie opactwo w Brzesku. To otworzyło klasztorowi brzeskiemu drogę do walki o to, by stać się głową kanonii środkowoeuropejskich.

⁶⁶ Ch.L. Hugo, *Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis annales in duas partes divisi*, cz. 1, Nancy 1734–1736, t. 1, s. DCXXXVII–DCXXXIX; por. W. Knapieński, *op. cit.*, s. 160.

⁶⁷ R. Grodecki, *op. cit.*, s. 88–89, 93.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 90.

⁶⁹ Por. M. Kędzierska, *Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów...*, s. 45.

⁷⁰ *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, t. 1, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905, nr 1539.

⁷¹ J. Zdanowski, *Kościół pod wezwaniem św. Tekli i były klasztor norbertański w Krzyżanowicach pod Pińczowem*, „Nasza Przeszłość” 1963, t. 17, s. 103–121.

⁷² AGAD, dok. perg. 2647.

Jednak te aspiracje Brzeska nie doczekały się realizacji. Częściowo było to spowodowane ogólną sytuacją polskich klasztorów norbertańskich, których zreformowaniem zainteresowane były jedynie władze świeckie lub duchowieństwo diecezjalne, a nie same placówki zakonne. J. Rajman widział w tym dowód na to, że zakon premonstrateński nie był w stanie samodzielnie podnieść się z kryzysu⁷³. W wieku XVII Stolica Apostolska nadal miała zastrzeżenia do moralności zakonników⁷⁴. Kardynał Scipione Caffarelli-Borghese (1605–1621) w 1606 r. ostrzegał jadącego do Polski biskupa Franciszka Simonette: „wolność bowiem tego kraju prowadzi za sobą rozwolnienie życia i brak posłuszeństwa, stąd zgorszenia, którym trudno zapobiec”⁷⁵. Wizytator zakonny, norbertanin ze Strahova, Kasper Questenberg (1571–1640) potwierdził to w 1617 r. słowami: „Polonia nostra misera est et squalida”⁷⁶.

Jednak z wolna sytuacja zaczynała się w poprawiać. W połowie XVII w. znacznie wzrosła liczba powołań do klasztorów. Andrzej Bruździński sądzi, że wiązało się to ze ściślejszym przestrzeganiem reguł i przepisów zakonnych⁷⁷. Dla przykładu przeor klasztoru norbertanek strzeleńskich Gabriel Kielczewski (1591–1623) opublikował w 1613 r. podręczniki do życia duchowego i medytacji przeznaczone dla zakonnic⁷⁸. W latach 1577–1626 wstąpiło do tego klasztoru 100 nowych zakonnice. Pozwoliło to przeoryszom na wysyłanie norbertanek do klasztoru w Żukowie w celu przeprowadzenia tam podobnej reformy⁷⁹. W podobnym duchu w roku 1748 przeor ksiądz Józef Norbert Łuczyński (1736–1770) wydał podręcznik do rozmyślań⁸⁰.

⁷³ J. Rajman, *Kryzys polskich klasztorów norbertańskich...*, s. 37.

⁷⁴ Por. A. Bruździński, *Zakony do ścisłego zachowania reguły doprowadził. Biskup Piotr Tylicki wobec zakonów w diecezji krakowskiej (1607–1616)*, [w:] *Klasztor w Kościele średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Warszawa–Wrocław–Opole 2010, s. 121–142.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 122.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 134; J. Kłoczowski, *Zakony męskie w Polsce w XVI–XVIII w.*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2: *Wiek XVI–XVIII*, Kraków 1969, s. 529.

⁷⁷ A. Bruździński, *Zakony do ścisłego zachowania reguły...*, s. 142; H. Gapski, *Klasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. Analiza przestrzenna środowisk zakonnych*, Lublin 1993, s. 209, 221, 223; *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*, wyd. W. Müller, Lublin 1978, s. 72 (Materiały Źródłowe do Dziejów Kościoła w Polsce, t. 7).

⁷⁸ A. Bruździński, *Rola i znaczenie zakonów na terenie diecezji wrocławskiej do roku 1818*, Kraków 2006, s. 826.

⁷⁹ M. Borkowska, *Reforma potrydencka u norbertanek w Strzelnie*, „*Nasza Przeszłość*” 2003, t. 100, s. 195–222.

⁸⁰ B. Rytko, *Klasztory norbertańskie w Polsce*, [w:] *Trudne drogi. 1126–1976. Pamiątka 850-lecia istnienia zakonu norbertańskiego*, red. B. Rytko, Kraków 1976, s. 24.

3

Możliwymi przyczynami kryzysu, który dotknął w XIV w. zakon św. Norberta, a szczególnie klasztory żeńskie, były zła sytuacja finansowa klasztorów, spadek liczby powołań oraz struktura społeczna konwentów. Jak już wspomniano, zreformowaniem polskich klasztorów premonstratenskich zainteresowane były jedynie władze świeckie lub duchowieństwo diecezjalne, a nie same placówki zakonne. To też tak ważne było przedstawienie szczególnej postawy opactwa w Brzesku wobec tego upadku moralności mającego miejsce w podległych mu klasztorach żeńskich.

Przeprowadzona na przełomie XII i XIII w. reforma zakończyła się skonsolidowaniem luźnych kanonii i niezależnych klasztorów norbertańskich w scentralizowaną cyrkarię na wzór cysterski. Opactwo brzeskie objęło zwierzchnictwo nad większością polskich domów norbertańskich. Wiemy bowiem, że opat Stanisław został wizytatorem aż trzech cyrkarii: polskiej, czeskiej i węgierskiej⁸¹, a jego następca Mikołaj zamierzał wykorzystać te uprawnienia do utworzenia w Brzesku siedziby władz prowincjonalnych⁸². Ufundowanie przez króla Władysława Jagiełłę opactwa norbertańskiego, w Nowym Sączu, i obsadzenie go zakonnikami brzeskimi świadczyło o dużym potencjale opactwa hebdowskiego jako inicjatora, a zarazem koordynatora reformy mającej na celu odnowienie zakonu i skłonienie do przestrzegania obserwancji zakonnej. Niebagatelny wpływ na sytuację Brzeska miała rywalizacja wewnątrzzakonna między poszczególnymi klasztorami w XV w., która odbiła się też na jego relacjach z opactwem w Prémontré.

⁸¹ J. Rajman, *Klasztor norbertanek...*, s. 160, 162; ZDM, t. 1, nr 202.

⁸² J. Rajman, *Klasztor norbertanek...*, s. 160, 162; Z. Zyglewski, *op. cit.*, s. 228; C. Deptuła, „*Monasterium Bethleem*”. *Wokół misji biskupa...*, s. 28; M. Derwich, *op. cit.*, s. 322–323.